

FENOMENUL „CĂSĂTORIILOR INTERZISE” ANALIZAT DIN PRISMA IMPEDIMENTELOR MATRIMONIALE LA GRECO-CATOLICII DIN TRANSILVANIA SECOLULUI XIX

MONICA MUREȘAN

THE OCCURRENCE OF „FORBIDDEN MARRIAGES”, CONSIDERED FROM POINT OF VIEW OF THE MARITAL HOLDUPS IN THE GRECO-CATHOLICS FROM 19TH CENTURY TRANSYLVANIA

Abstract: *Marriage has always been and will always remain the most viable social institution, which proved its efficiency in the course of time both through its longevity and its universality, irrespective of the subtle metamorphoses it suffered in the course of time or of the appearance of some alternatives to these. In the 19th century, the problems connected to the management of marriage at the Greek-Catholic Romanians of Transylvania were under the influence of the Church and the State, which produced the two types of matrimonial legislations: ecclesiastic and laic. Nevertheless, beyond the legal frame the practical reality had to face the so-called „transgressions of the prescribed norm”, which coexisted with lawful matrimony, having different forms such as: forbidden marriages or consanguineous relationships, cohabitation or free unions, bigamy, celibacy, illegitimate childbirths, etc.*

The present study proposes to re-discuss the first one of the above mentioned transgressions, namely, forbidden marriages in order to clarify the concept and the content of an expression often used by specialist literature but without the adequate perspective. We have chosen the 19th century Transylvanian Greek-Catholic community to exemplify the practical applicability of the phenomenon because we observed an evident distance between the normative discourse and the practical reality on the one hand, and since it seemed necessary to exemplify with a community representative of the types of forbidden marriages, on the other hand.

Rezumat: Căsătoria a fost și rămâne în continuare cea mai viabilă instituție socială, care și-a dovedit eficiența de-a lungul timpului atât prin longevitatea cât și prin universalitatea sa, indiferent de apariția și dezvoltarea în timp a unor alternative la aceasta. În secolul al XIX-lea, problemele legate de gestionarea căsătoriei la românii greco-catolici din Transilvania se aflau sub sfera de influență a Bisericii și Satului care au produs cele două tipuri de legislație matrimonială: ecleziastică și laică. Dincolo însă de cadrul legal, realitatea practică se confrunta cu așa-zisele „abateri de la norma prescrisă” care au coexistat în tandem cu cununia legal încheiată îmbrăcând diferite forme precum: căsătoriile interzise sau legăturile consangvine, concubinajele sau uniunile libere, bigamia, celibatul, nașterile ilegite, etc.

Studiul de față își propune o repunere în discuție a primei dintre abaterile mai sus enumerate, și anume căsătoriile interzise, în scopul clarificării conceptuale și de conținut a unui sintagme ades vehiculată în literatura de specialitate, însă fără o perspectivă adecvată. Alegerea comunității greco-catolice din Transilvania secolului al XIX-lea în scopul exemplificării aplicabilității practice a fenomenului a fost dictată în primul rând de observarea unei evidente distanțe între discursul normativ și realitatea practică pe de o parte și de necesitatea exemplificării pe o comunitate reprezentativă a tipurilor de căsătorii interzise, pe de altă parte.

Keywords: forbidden marriages, Greco-Catholic Romanians, kinship, marital holdups and exemptions.

Cuvinte-cheie: căsătorii interzise, românii greco-catolici, rudenie, impedimente și dispense matrimoniale.

1. Condițiile unei căsătorii valide

Cu toate că în zilele noastre între constrângerile la căsătorie, printre care și barierele de sânge, sunt respectate ca reguli de ordin cultural, de-a lungul timpului validitatea căsătoriei a atârnat în mod decisiv de la observarea prescripțiilor bisericești și civile, prima categorie referindu-se la partea sacramentală a căsătoriei, iar cele din urmă la partea asigurarea armoniei familiei pusă în slujba interesului social al statului¹. Canonul Ioan Floca a delimitat pentru greco-catolici patru categorii de condiții care afectează validitatea căsătoriei, după cum urmează: condiții religioase, condiții morale, condiții fizice și condiții sociale².

Condițiile religioase au prevalat fără doar și poate încă din zorii creștinismului, când Biserica a introdus noi reguli ale căsătoriei, modificându-le

¹ Andrei Șaguna, *Compendiu de drept canonic alu unei sante sobornicești și apostolesci Biserici*, Tipografia Arhiepiscopiei, Sibiu, 1868, (în continuare vom folosi prescurtarea: *Compendiu...*), p. 55.

² Vezi spre exemplificare I. Floca, *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, volumul II, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 69–70.

pe cele deja existente. Ele interziceau căsătoria cu rudele apropiate, nu doar cu cele consangvine, ci și cu rudele prin alianță și mai târziu cu cele spirituale, dobândite prin botez sau cununie. Înrudirea spirituală a fost inventată chiar de Biserică, pentru a introduce propriul echivalent ecleziastic la legăturile familiale. Pe parcursul evului mediu european conciliile au diversificat și extins aceste restricții extrem de mult influențate fiind de scrierile sfinților. Însă, odată cu zorii Reformei și Contrareformei³, în spațiul protestant multe astfel de prescripții au început să-și piardă din relevanță. Astfel, deosebit de interesantă este observația antropologului și istoricului englez Jack Goody care, referindu-se la evoluția familiei europene afirma: în ciuda faptului că Biserica interzicea căsătoria în cadrul grupului familial extins, schimbarea a survenit progresiv, în timp. Începând cu secolul al XVIII-lea, Biserica a dat tot mai multe dispenze pentru asemenea căsătorii⁴, portiță care a făcut posibilă punerea pe tapet a problemei „căsătoriilor interzise”.

În societățile noastre complexe singura regulă de mariaj este de natură prohibitivă, anume interzicerea căsătoriei între rude apropiate. De aici s-a dedus că în realizarea alianțelor prevalează strategii individuale induse de rațiuni de ordin social și economic⁵.

2. Clarificare conceptuală a sintagmei „căsătorii interzise”

În istoriografia românească conexasă problematici generale a familiei și temei căsătoriei în special se operează adesea cu diferite paradigme, noțiuni sau sintagme având un grad mai mic sau mai mare de viabilitate. Dintre acestea, poate cea mai uzitată este sintagma „căsătorii interzise” ce aduce în atenția istoricilor un capitol de viață privată mai puțin cunoscut, dar cu atât mai captivant, având totodată o reală importanță în planul ipotezelor și concluziilor prelevate.

„Căsătoriile interzise” reprezintă așadar o categorie generică care încadrează la limită toate acele uniunii conjugale care iau naștere prin ignorarea sau încălcarea unei interdicții prevăzute de legislație sau cutumă, căsătorii care în condiții normale ar fii prohibite. Dacă în limbajul comun persistă confuzia dintre

³ Reforma și mai ales Contrareforma au avut un rol major în revizuirea naturii căsătoriei prin slăbirea autorității ecleziastice asupra căsătoriei, prin desacralizarea uniunii conjugale și prin respingerea acelor opinii ale conciliilor care se aflau în opoziție cu cuvântul scris al lui Dumnezeu, astfel încât au făcut posibile divorțul și recăsătoria și a redus drastic numărul prohibițiilor impuse uniunilor consangvine sau din alianță, anulând în același timp întregul sistem de indulgențe și dispenze (n.n.).

⁴ Jack Goody, *Familia Europeană. O încercare de antropologie istorică*, Editura Polirom, Iași, 2003,, pp. 89–90.

⁵ Constantin Bărbulescu, *Universul înruderii. Între istorie și antropologie. Caiet de seminar pentru uz intern*, Cluj-Napoca, 2000, p. 11, *apud* Françoise Zonabend, *Les très proche et le pas trop loin. Réflexion sur l'organisation du champ matrimonial des sociétés à structures de parenté complexe*, în „Ethnologie française”, 1981, tome 11, no. 4, p. 311.

„căsătorii consangvine” și „căsătorii interzise” ca termen general, această sinecdocă își originea în semantica puternică a discursului postulat de biserică în încercarea de a preveni sau eradica căsătoriile consangvine și implicit incestul. Frica de incest, motivată de către cercetători prin mai multe ipoteze, cum ar fi teoria biologică a degenerării genetice provocate de căsătoriile consangvine repetate, sau teoria psihologică a repulsiei instinctive, față de incest dictată de „vocea sângelui”. În concepția românilor, căsătoria cu rude până la gradul opt era socotită aberantă, o sfidare a oricăror norme culturale de conviețuire socială și de perpetuare firească, din ea rezultând copii infirmi sau cu înfățișare monstruoasă. Interdicția căsătoriei între rude nu este doar rezultatul unui reflex al tendințelor fiziologice proprii individului, ci este o regulă fundamentală stabilită de societăți pentru a ordona relațiile între sexe, în scopul explicit de a institui ordinea în locul hazardului⁶.

Prin extrapolare, asocierea termenului „interzis” la orice uniune conjugală interzisă, are deci rolul de a accentua faptul că această realitate de facto frizează ilegitimitatea și chiar imoralitatea, nefiind reprezentative însă pentru întreaga comunitate sau societate. Tocmai în scopul ilustrării acestei ipoteze s-a luat ca obiect al analizei comunitatea greco-catolică din Transilvania, ale cărei dispenze de căsătorie abundente în secolul al XIX-lea⁷, demonstrează cu prisosință că avem de-a face cu un adevărat „fenomen”, și anume, cel al „căsătoriilor interzise”. Cu toate acestea, astfel de situații, departe de a fi o „invenție” a timpurilor moderne în general sau a comunității greco-catolice în special, s-au practicat în toate civilizațiile încă din cele mai vechi timpuri. Căsătoriile consangvine, ca toate căsătoriile interzise de altfel, sunt însă mult mai evidente la comunitățile care se supun unui cod strict de legi prohibitive, cum a fost și cazul greco-catolicilor transilvăneni. „Devianța” este evidentă tocmai prin distanța existentă între prescripțiile legale (civile, canonice sau cutumiare) referitoare la căsătorie și realitatea trăită.

3. Impedimentele matrimoniale – definire

Căsătoria fiind o instituție ce afecta deopotrivă interesele Bisericii și Statului modern, condițiile validității acesteia au fost foarte clar precizate atât în dreptul canonic cât și în cel civil. Problema condițiilor încheierii unei căsătorii valide se află în strânsă legătură cu noțiunea tradițională a împiedecărilor sau impedimentelor de căsătorie care sunt definite îndeobște în dreptul canonic într-o manieră exhaustivă. Andrei Șaguna de exemplu considera la 1868 drept impediment „acea măsură care oprește vreo lucrare”, specificând totuși ca

⁶ *Studia de dreptulu canonicu. Impedimentul consangenitatiei* în „Preotulu romanu”, 1890, p. 18–23.

⁷ Numai în Fondul Episcopiei Cluj-Gherla, de la Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, am detectat peste 10.000 de dispenze de căsătorie pentru perioada cuprinsă între anii 1856–1916 (n.n.).

impedimentul la căsătorie poate fi o „măsură bisericească, militară sau civilă”⁸. Din acest punct de vedere, nu există diferențe de interpretare între canonicii ortodocși și cei greco-catolici din secolul al XIX-lea, cei din urmă neglijând total problema definirii conceptului de impediment.

În termenii legislației laice, impedimentele matrimoniale reprezintă incapacitatea de-a încheia căsătoria din cauza anumitor raporturi ori însușiri personale sau a unor fapte anterioare actului juridic al uniunii conjugale⁹; acestea se traduc prin sintagma „vicii de formă”. În limbajul comun acest termen – la fel cum s-a întâmplat și cu alte cuvinte provenite din limba latină – s-a autonomizat treptat devenind un concept în sine și un termen de referință în terminologia familiei. Impedimentele decurg din rudenie, vârstă, confesiune, apoi înfietori și înfiați, o căsătorie precedentă dar neanulată, și incestul¹⁰. Este lesne de înțeles că, pentru o categorie bine determinată de populație, cum este comunitatea greco-catolică de exemplu, au existat tot atâtea tipuri de „căsătorii interzise” câte feluri de impedimente matrimoniale sunt prevăzute; într-o altă ordine de idei, „căsătoriile interzise” sunt rezultatul nerespectării impedimentelor matrimoniale.

4. Clasificarea impedimentelor

Marea varietate a tipurilor de impedimente de căsătorie impune clasificarea acestora în funcție de diferite criterii cu grad mai mare sau mai mic de generalitate. Cea mai generală taxonomie de acest gen o regăsim la canonicul gherlean Iuliu Simon în lucrarea *Instrucțiune practică pentru cauzele matrimoniale* care identifică cinci criterii clasificatorii, după cum urmează¹¹: a) criteriul originii, b) după persoanele împiedicate, c) după data la care au survenit, d) după notorietate, și după e) posibilitatea înlăturării lor prin dispensare. În practică s-a uzitat însă o clasificare mult mai simplistă a impedimentelor de căsătorie împărțite în numai două categorii în funcție de criteriul *valabilității / nulității* căsătoriei încheiate în prezența unui impediment. Aceasta deoarece problema etică a validității, respectiv nulității căsătoriilor întemeiate în ciuda impedimentului existent între părțile contractante, a captat dintotdeauna atenția forurilor legislatorii ecleziastice și laice. Potrivit dreptului canonic, impedimentele la căsătorie erau clasificate în două mari categorii: impedimente împiedicătoare

⁸ Andrei Șaguna, *op. cit.*, p. 75–76.

⁹ Camil Negrea, *Dreptul civil valabil în Ardeal, Bănat, Crișana și Maramureș cu note comparative asupra codului civil român*, 4 volume, Cluj, Tipografia Bernat, 1920, volumul IV, p. 22.

¹⁰ Ligia Maria Gaga, *Norme sociale și atitudini individuale în obiceiurile de familie din Banat. Căsătoria și nașterea*, Editura Mirton, Timișoara, 2004, p. 110.

¹¹ Clasificarea în chestiune a fost preluată cu modificările de rigoare din Iuliu Simon (Prof. de S. Teol.), *Instrucțiune practică pentru cauzele matrimoniale cu respectu la disciplina vigentă în provincia bisericească gr.cat. de Alba-Iulia și Făgăraș scrisă în usul păstorilor sufletești*, Tipografia „Aurora” A. Todoran, Gherla, 1891, pp. 25–26.

sau opriri, pentru că numai opresc încheierea căsătoriei, o amână pentru o perioadă și-i pedepsesc pe cei în cauză și pe complicii acestora, fără a invalida căsătoria deja contractată, și impedimente dărâmbitoare sau nimicitoare pentru că exclud din start încheierea unei căsătorii valide iar pe cea realizată o fac nulă și o destramă. Cele mai frecvente impedimente din prima categorie sunt: lipsa vestirilor, timpul sacru, religia mixtă, timpul jalei și legământul de castitate sau călugărie, în timp ce în rândul impedimentelor parțiale intră: etatea neîmplinită, rudenția de sânge sau consangvinitatea, rudenția prin alianță sau afinitatea, rudenția spirituală, o altă legătură conjugală anterioară.

Evident, între legislația civilă și dreptul canonic există atât deosebiri, cât și asemănări în privința numărului impedimentelor de căsătorie, gradul lor de cuprindere și modalității de sancționare. Astfel vom avea șapte impedimente specifice numai dreptului civil (*Punerea sub curatelă, Lipsa consimțământului curatorelui, Tutela sau corutela, Adulterul între soț și complice, Vrășmășia asupra vieții soțului din căsătoria anterioară și condamnarea pentru omorul săvârșit asupra soțului din căsătoria anterioară, Termenul de zece luni de la încetarea căsătoriei anterioare, Lipsa încuviințării la căsătorie din partea autorităților militare*), nouă specifice numai dreptului canonic (*Greșeala în persoană din lipsa consimțământului, Sila grea, Nebunia și neputința antecedentă, Răpirea miresei, Disparitatea cultului, Logodna, Clandestinitatea, Religia mixtă, Timpul sacru*) și numai șase impedimente pot fi regăsite în ambele tipuri de legislație (*Etatea neîmplinită / Minoritatea, Rudenia, Lipsa consimțământului, Legătura conjugală anterioară validă și nedesfăcută, Votul solemn sau simplu / hirotonia și castitatea, Vestirile / publicațiile*).

Între cele două tipuri de reglementări există apoi o deosebire în privința limitei de vârste la care încetează minoritatea precum și a limitei până la care se aplică interdicția căsătoriei dintre rude: până la gradul șapte inclusiv în dreptul canonic greco-catolic, respectiv până la gradul patru de consangvinitate în codul civil; acest tip de diferență vom regăsi și la rudenția prin alianță, în timp ce rudenția spirituală nu constituie deloc impediment de căsătorie în legislația laică. În ciuda acestor diferențe, rudenția este impedimentul comun, amplu detaliat, atât în legislația canonică cât și în cea civilă.

Așadar ne limităm pentru moment la observarea preponderenței impedimentelor de rudenie, mai ales de consangvinitatea care depășesc cu mult jumătate din total. Așa de explică poate de ce atunci când se referă la „căsătoriile interzise”, majoritatea le numesc pur și simplu „căsătorii consangvine” rudenția fiind principalul impediment matrimonial atât la comunitatea greco-catolică cât și la comunitatea ortodoxă din Transilvania. Totuși, pe parcursul întregii perioade studiate s-a păstrat un procentaj scăzut dar constant de impedimente precum: etatea neîmplinită, religia mixtă sau vestirile, în timp ce alte impedimente (cognațiunea spirituală, timpul jalei, impedimente civile) apar doar sporadic.

Impedimentul rudeniei, la rândul său, poate îmbrăca o varietate de forme ca de exemplu: consangvinitatea, afinitatea, cuscria, afinitatea spirituală, analizate și explicate fiecare separat în cele ce urmează.

a) *Consangvinitatea* sau rudenia „de sânge” reprezintă „legătura persoanelor care prin naștere se trag din aceeași trupină”, legătura părinților cu copii și toți urmași lor: „ca de la o trupină deobște, într-o asemănarea trupinei arborelui din care multe ramuri cresc și odrăslesc, așa și de la părinți”, chiar și legătura rezultată din „naștere nelegiuită” împiedică încheierea unei căsătorii valide până la gradul al șaptelea de sânge inclusiv¹² (uneori, interdicția este extinsă până la gradul al VIII-lea, dar în practică astfel de cazuri sunt extrem de rare). Consangvinitatea reprezintă prin urmare cel mai prezent impediment matrimonial în dispensele de căsătorie ale greco-catolicilor după cum constata și Iuliu Simon: *între toate impedimentele matrimoniale acesta ocure mai adeseori*¹³. Trebuie precizat faptul ca rudenia de sânge constituie impediment matrimonial, fie că e descendentă, fie că e ascendentă sau colaterală tot până la a șaptea spiță. Dacă consangvinitatea în linie directă oprește căsătoria în orice grad s-ar afla consangvini între ei, *rudenia naturală în linie colaterală împiedică încheierea căsătoriei valide până la gradul al șaptelea inclusive, după comptulu dreptului romanu civilu, primitu în biserica noastră; era în linea ascendentă și descendentă nici decum nu se pote încheia căsătoria validă*¹⁴. La greco-catolici pentru consangvinitatea sau afinitatea în gradele oprite, deși era impediment dărâmtor de căsătorie, se putea cere și obține dispensă arhierească. Singura interdicție care s-a respectat cu strictețe este cea referitoare la gradele foarte mici de rudenie: „aceia care unul de la altul se nasc nu se pot nicidecum cununa de ar fi cât de departe de olaltă”¹⁵ căci asupra acestora planează păcatul incestului.

b) *Afinitatea* sau cuscria ia naștere din „împreunarea trupească fie iertată fie neiertată” și constituie impediment matrimonial până la gradul șase, uneori chiar până la a șaptea spiță¹⁶, fiind o legătură ce ia naștere în urma căsătoriei între un soț și rudele celui alt soț, între neamurile celor doi soți. În dreptul canonic există trei ordine sau „rânduri” de afinitate, în funcție de numărul familiilor între care se stabilește afinitatea: afinitatea de ordinul I era întotdeauna impediment la căsătorie, în orice grad s-ar fi aflat: *afinitatea de ordul I derimă căsătoria până la gradul alu VII-lea inclusive, adecă între bărbatu și consăngenii muierei, și întorsu*

¹² Samuil Micu Clain, *Teologie dogmatică și moralicească despre taina căsătoriei după învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită cu mărturii din Sfânta scriptură*, SS: Părinți, și din strădania Bisericii întărită spre învățătura clerului celui tânăr rumânesc, Tipărită la Blaj, 1801, pp. 127–128.

¹³ Iuliu Simon, *op. cit.*, p. 76.

¹⁴ *Ibidem*, p. 78.

¹⁵ Samuil Micu Clain, *op. cit.*, p. 129.

¹⁶ *Ibidem*, p. 131.

între socia și consângenii bărbatului¹⁷; afinitatea de ordul II, calculându-se prin adăugarea gradelor consangvinilor dintr-o familie la gradele consangvinilor din cealaltă familie, constituie impediment tot până la gradul VII inclusiv, afinitatea de ordinul III era dispensabilă începând de la gradul II¹⁸. Afinitatea fiind legătura ce se stabilește în urma căsătoriei, rudenia prin alianță va îmbrăca forma a trei tipuri de relații distincte care se stabilesc după cum urmează: a) între soț și ascendenții sau descendenții soției în structuri binare de tipul: ginere-soacră; b) între soț și rudele colaterale ale nevestei: soțul cu mătușa; și c) între cele două grupe de rude: rudele soțului cu rudele soției¹⁹. Altfel spus, încuscrirea dezvoltă orizontal relațiile de rudenie prin alianțe acre se intersectează cu rudenia de sânge care operează vertical²⁰.

Pe lângă rudenia propriu-zisă există și alte două tipuri de înrudire născute din raporturile sociale și din actele bisericii creștine: adopția și cognațiunea.

c) *Adopția* sau „rudenia din primire” și „rudenie de suflet” există între copii crescuți de alți părinți decât cei biologici. De regulă, cei care recurg la această practică sunt oameni care nu au sau nu pot să aibă copii, și în consecință înfiază copii străini (cel mai adesea copii ai fraților, verilor sau ale altor rude mai îndepărtate). Legile civile ale Ungariei – mai exact legea XX/ 1877, articolul 15 – operează distincția între adopția perfectă și cea imperfectă (când adoptatul nu trece în familia și sub autoritatea părintească a adoptantului), prima constituind impediment nimicitor de căsătorie²¹. Actul adopției este celebrat în biserică, prin sfintele molitve, astfel încât *le sunt ca și feciorii care i-au născut trupește și întru rudenie, și întru moștenire, și întru spiță* interdicția căsătorie respectându-se întocmai ca în cazul rudenie de sânge, adică până la gradul VIII²². *Rudenială legală care provine din adopțiune perfectă derimă căsătoria în linia dreaptă până la gradulu alu patrulea inclusive, anume între adoptatnnte și celu adoptatu, precum și descendenții adoptatului, cari pe timpul adopțiunei au fostu sub potestarea lui: în linia afinităței însă între adopatnte și socia adoptatului, și între adoptatu și socia adoptantelui; era în linia colaterală în gradulu primu*²³.

d) *Rudenială spirituală* sau „cognațiunea” este legătura dintre nași și fini (precum și urmașii acestora) născută în urma botezului și care se respectă până la

¹⁷ Iuliu Simon, *op. cit.*, p. 91.

¹⁸ Pentru mai multe amănunte vezi și *Studia de dreptulu canonicu. Impedimentele împiedecătoare canonice*, în „Preotulu romanu”, 1890; Ioannes Domenicus Mansi, *op. cit.*, tom 45, p. 725–727; Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. II, București, 1980, p. 83–101; Ioane Rațiu, *op. cit.*, p. 142–164; Samuil Micu Clain, *op. cit.*, p. 127–134.

¹⁹ Ligia Maria Gaga, *op. cit.*, p. 114.

²⁰ *Ibidem*, p. 113.

²¹ Iuliu Simon, *op. cit.*, p. 89.

²² Samuil Micu Clain, *op. cit.*, p. 131.

²³ Iuliu Simon, *op. cit.*, p. 89.

gradul IV inclusiv²⁴ însă, spre deosebire de consangvinitate și afinitate, se ia în considerare doar în linie dreaptă, ascendentă sau descendentă, nu și colateral (de exemplu pentru fratele nașului și fina fratelui) care nu sunt considerați înrudiți²⁵. Unii canonici, printre care și Samuil Micu Clain considerau acest tip de înrudire chiar mai important decât rudenia trupească: „rudenia din botez se trage din primirea pruncului în botez, așa că cine ia pruncul în Sfântul botez, acela se cheamă tată sufletească a pruncului botezat, și precum grăiește pravila este mai mare decât tatăl său care l-a născut trupește”²⁶. Nașul de cununie nu este nici o rudenie cu părțile pe care le-a cununat, când se văduvește una din părți o poate lua²⁷. Dreptul canonic se referă la un vechi drept cutumiar pe care se întemeiază nășia, neexistând în Vechiul Testament un echivalent posibil.

5. Practici de evitarea impedimentelor matrimoniale – vestirile

Pentru evitarea căsătoriilor necanonice sau a situațiilor relativ frecvente, precum bigamia – cazul în care un bărbat contacta mai multe căsătorii în același timp în mai multe locuri –, sau a situațiilor familiale confuze, și evaziunea de la sarcinile militare, în Biserica română s-au introdus strigările sub influența bisericii calvine²⁸. „Publicarea căsătoriei”, vestirile, sau strigările, constituie o garanție în plus în vederea realizării unei căsătorii valide, întrucât acestea presupun aducerea la cunoștință obștească a noii uniuni conjugale (incluzând date despre miri: nume, poreclă, loc de naștere, clasă socială, domiciliu) invitând totodată pe cei ce aveau cunoștință de vreo piedică existentă între cei doi să o denunțe. Îndeplinirea vestirilor împlinește formalitățile de contactare a unei căsătorii valide pe care le întreprinde preotul paroh înaintea cununii propriu-zise: interogarea separată a mirilor, obținerea consimțământului voluntar și liber în căsătorie, și investigația cu privire la existența unui eventual impediment matrimonial. După ce pastorul va fi investigat vigilent acestea, și alte probleme relevante, dacă găsește ceva în aceste interogări, ori lipsă sau potențial dăunător, trebuie să suspende publicațiile de căsătorie și să prezinte eventualele obstacole propriului episcop, care va judeca problema²⁹. Dacă totul decurgea bine, strigările se efectuau de către preot în biserica din localitatea mirilor în trei duminici sau sărbători consecutive (*tribus*

²⁴ Sorina Bolovan, *Familia și satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Centrul De Studii Transilvane, Cluj – Napoca, 1999, p. 98; Doru Radosav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII–XX)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p.129.

²⁵ Andrei Șaguna, *op. cit.*, p. 46.

²⁶ Samuil Micu Clain, *op. cit.*, p.130.

²⁷ Andrei Șaguna, *op. cit.*, p. 85.

²⁸ Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități colective*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 152.

²⁹ Enciclica *Nimiam Licentiam*, p. 3–4.

cuntinuis diebus festivis aut dominicis – cf. Prescripțiilor Conciliului Tridentin) iar căsătoria trebuia făcută în termen de șase luni de la data strigărilor în caz contrar acestea trebuind repetate.

Importanța vestirilor constă în rolul comunității ce trebuia implicată, luând act de un eveniment important, deoarece putea deține informații despre eventualele impedimente matrimoniale ce eludau normele canonice și civile în vigoare și să intervină³⁰. Așadar, vestirile se adresau opiniei publice ce trebuia să sesizeze orice piedică legală la acea căsătorie iar intervalul de timp oferit promulgării permitea comunității să cerceteze și să intervină acolo unde existau abateri.³¹

6. Dispensarea ca mijloc de înlăturare a impedimentelor

În general aproape toate impedimentele matrimoniale erau dezlegate prin dispensare de către biserică căci aceasta dorea evitarea cu orice preț a „căsătoriilor sălbaticе”, adică a concubinajelor. Dacă unele impedimente matrimoniale sunt din start indispensabile (mă refer aici la impedimentele care țin de dreptul natural și divin, consangvinitatea în linie dreaptă, legătura anterioară și nedesfăcută și impotența antecedentă și perpetuă), iar altele încetează de la sine cu timpul (impedimentul legăturii încetează prin moartea soțului iar impedimentul etății încetează prin ajungerea la etatea recerută de lege), de majoritatea impedimente însă se acorda dispensă pe baza unor cauze suficiente sau motive „ponderoase”.

În cererile de dispensă de căsătorie foarte interesant este faptul că nu de puține ori impedimentul era descoperit abia după realizarea încredințării și efectuarea unui număr de strigări. Impedimentul este redat simplu, prin specificarea tipului și a gradului (în cazul rudeniei) sau ceva mai elaborat, atunci când sunt precizate ambele sisteme de calculare a gradelor de rudenie: oriental și apusean (de obicei în cazul căsătoriilor mixte confesional). Uneori impedimentul este descris într-o formă narativă sub forma unei povestiri genealogice. Atunci când existau impedimente ce împiedicau contractarea unei căsătorii valide, aceasta se putea totuși realiza cu condiția obținerii dispensării de la respectivul impediment. Dispensele de căsătorie reprezintă o categorie aparte de documente care se cereau după încredințare și nu se pun în practică decât cu aprobarea specială a superiorității ecleziastice competente³², de regulă episcopia. Totuși, cel puțin în teorie s-a respectat o anumită ierarhie care împarte foarte clar autoritatea de a dispensa de la anumite impedimente, autoritatea supremă fiind papalitatea.

³⁰ Iuliu Simon, *op. cit.*, p. 19.

³¹ Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, „Aspecte privind formarea familiei în societatea românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 29, 1988–1989, pp. 528.

³² *Preotulu Romanu*, nr. 1/1885, p. 11.

În general se răspundea favorabil, și în timp scurt, acestor cereri dar preotul era sfătuit să amâne pe cât posibil căsătoria. În cazul în care impedimentul matrimonial era descoperit abia după realizarea cununiei religioase, preotul paroh trebuia să investigheze pe cei în cauză dacă au avut sau nu cunoștință despre respectivul impediment înainte de cununie sau au încheiat căsătoria cu scopul de a obține mai ușor dispensare, dacă au consumat matrimoniul ori s-au abținut de la conviețuire după aflarea impedimentului³³. Rigoarea dispensării scade (cel puțin teoretic) și ea în timp, pentru ca după introducerea căsătoriei civile să devină o simplă formalitate ce rămânea a cărei îndeplinire rămânea la latitudinea credincioșilor.

7. Implicații economice

Având în vedere longevitatea și natura complexă a instituției familiei legal constituită în urma actul căsătoriei putem deduce că alături de alternativele la căsătorie precum celibatul sau concubinajul și de devianțe, căsătoriile interzise s-au perpetuat ca o formulă de compromis menită să susțină uneori un sistem economic și social perimat. Aceste soluții de compromis, cu toate urmările negative pe care le-au generat, au permis instituției conjugale să ajungă la variante multiple de organizare familială, au determinat reajustarea relațiilor conjugale în acord cu idealurile și nevoile membrilor comunității. O dovadă de incontestat ce susține această ipoteză o reprezintă mezalianțele încheiate pe criterii politice din înalta societate care la nivelul omului de rând s-au copiat adesea atunci când patrimoniul unei familii era în pericol de a fi fărâmițat.

Totodată căsătoria este și un mijloc de transmitere a bunurilor imateriale, de tip religios, spiritual, cultural. În societățile eminamente agricole, bunurile principale au fost și au rămas pământul și animalele³⁴. Astfel, căsătoria se dovedește a fi în primul rând o necesitate economică, mai degrabă decât una socială sau psihologică, pentru marea majoritate populației rurale din societățile preindustriale. La românii din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX-lea căsătoria era înainte de toate o tranzacție între familii, părinții sau comunitatea intervenind adesea pentru a interzice o uniune, decât pentru a o impune.³⁵ Cu toate că pentru biserică sacramentul căsătoriei presupune libertatea celor care îl primesc, iar pentru autoritățile civile căsătoria era imposibilă fără asentimentul părților, cuplul s-a format mai mult sub presiunea familiei și a comunității, decât din libera opțiune a tinerilor.

³³ Tit Bud, *Îndreptariu practic pentru păstorii suflători*, 2 vol., Tipografia arhidiecezană, Gherla, 1883, p. 146.

³⁴ Panea Nicolae, *Antropologie culturală și socială*, Editura OMNISCOP, Craiova, 2000, p. 108.

³⁵ Jean-Marie Gousse, „Parente, famille et mariage en Normandie aux XVIIe et XVIIIe siècles”, în *Annales ESC*, 27, nr. 4, 5, 1972, p. 1145.

Ulterior, procesul de secularizare progresivă a dat naștere la schimbări în ceea ce privește posibilitatea alegerii partenerului. Subiectul a avut o importanță majoră în societatea rurală, unde afecta transmiterea pământului și a proprietății, ceea ce în regiunile catolice ducea la cererea de indulgențe și dispense³⁶. Totuși, insinuarea noutăților care, inconștient sau nu, îndreaptă lumea rurală spre epoca modernă, în ciuda tuturor rezistențelor, în ciuda strădaniei celei mai mari părți a ei de a rămâne solidară cu trecutul, cu tradiția. Tradiția nu este abolită dar primește în permanență un nou conținut: la o zestre preponderentă transmisă de generația trecută, fiecare generație adaugă, selectate, printr-un profil propriu, o serie de elemente de noutate, în măsura în care nu are – cel puțin formal, aparent – impresia că trădează această tradiție, care pentru comunitățile rurale constituie principalul suport existențial³⁷.

Concluzii

Deși atât legislatorii laici, cât și canonicii au căutat în permanență să țină sub control comportamentul nupțial al populației, să clarifice și nuanțeze impedimentele la căsătorie și să îngreuneze procesul dispensării, condițiile materiale specifice unei societăți tradiționale precum era cea transilvăneană în secolul al XIX-lea au făcut din nerespectarea impedimentelor matrimoniale un fenomen cvasigeneral.

Transpuse la nivelul realității concrete a comunității greco-catolice, se observă că, în ciuda aparentei rigori a legislației matrimoniale canonice și civile în chestiunea căsătoriilor consangvine este evidentă o relaxare treptată a restricțiilor la căsătorie pentru ca în secolul al XIX-lea dispensarea să devină o practică curentă. Cu toate acestea, chiar și după introducerea căsătorie civile în Transilvania în 1894 regulile teoretice s-au păstrat la fel de restrictive, fapt ce demonstrează încă o dată faptul structurile mentale ale societăților tradiționale se schimbă cel mai lent. Paradoxal, statul a eliminat pe rând barierele canonice, eliberând individul de o multitudine de rețineri religioase, dar această „eliberare” s-a făcut în limitele intereselor economice, politice, sociale, militare ale puterii. Asaltate de noile valori ale modernității, comunitățile rurale românești și-au păstrat însă vigoarea, existența „căsătoriilor interzise” nefiind un semn al unei societăți tarate ci dimpotrivă un indicator al similitudinilor de mentalitate între lumea satului transilvănean și alte arii geografice, ce pune în evidență existența unor structuri și nivele mentale de permanență, caracteristice epocii respective, precum și existența unor structuri mentale diferite, ce au conferit vieții de familie din satul românesc accente specifice.

³⁶ Jack Goody, *op. cit.*, p. 203.

³⁷ Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual. Cartea în practicile oblativ de răscumpărare a păcii comunitare, Transilvania, sec. XVII–XIX*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2004, p. 544.

Interpretarea corectă a problemei înrudirii este deosebit de importantă din punct de vedere al moralității implicată de sau derivată din rudenie. Aceasta deoarece rudenia declanșează raporturi specifice, bazate pe reguli foarte severe cu privire la morală, raporturi sexuale, drepturi și obligații. Aici se regăsesc interdicțiile referitoare la raporturile sexuale între rude, sancțiunile juridice și morale prevăzute de comunitate în cazul încălcării prescripțiilor, solidaritatea și atașamentul membrilor grupului de rude³⁸. Relațiile de rudenie sunt văzute ca un sistem, ca o rețea de relații sociale integrate structurii sociale date; ele sunt importante deoarece reglează problemele de filiație, succesiune, moștenire etc.³⁹.

În societatea transilvăneană a secolului al XIX-lea valorile creștine ocupau un loc de prim rang, deoarece, pe baza acestora, ardelenii și-au fundamentat și elaborat viziunea despre lume, în general, și mentalitatea specifică vizavi de căsătorie, în special. Comunitatea greco-catolică din Transilvania, profund religioasă și purtătoare a valorilor creștine esențiale, și-a ordonat întreaga viață spirituală și socială în jurul acestor precepte creștine care reglementează toate etapele fundamentale din viața individului și a colectivității, iar în privința căsătoriei a încercat să evite pe cât posibil impedimentele matrimoniale. În ciuda tuturor interdicțiilor, au existat nenumărate căsătorii consangvine constituite din determinări de ordin material, de păstrare a unei anumite averi în familie, așa-zise „uniuni privilegiate” pe care le regăsim întocmai ca în schema lui Claude Levi-Strauss⁴⁰ și în comunitatea greco-catolică din episcopia de Cluj-Gherla: „leviratul” (văduva căsătorită cu fratele soțului decedat), „sororatul” (bărbatul văduv și sora decedatei) și „căsătoria avunculară” (de genul unchi-nepoată de frate sau mătușă cu nepotul de soră). Acest inconvenient putea fii însă lesne înlăturat prin procedura dispensării care ofereau posibilitatea dezlegării de la respectivul impediment și legitimarea, cel puțin în ochii comunității a uniunii matrimoniale respective. Cu toate acestea, chiar și după introducerea căsătoriei civile în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea aceste reguli s-au păstrat la fel de restrictive, fapt ce demonstrează încă o dată faptul structurile mentale ale societăților tradiționale se schimbă cel mai lent.

³⁸ Christopher C. Harris, *Relațiile de rudenie*, Editura Du Style, București, 1998, p. 13.

³⁹ Nicolae Constantinescu, *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*, Editura Academiei RSR, București, 1987, p. 15.

⁴⁰ Claude Levi-Strauss, *Antropologia culturală*, Editura Politică, București, 1978, p. 167.